

SŁOWNIK POJĘĆ

Biuro Polityczne KC PZPR – rzeczywisty ośrodek władzy państwowej w Polsce Ludowej, podejmujący wszelkie kluczowe decyzje, liczący od kilku do kilkunastu osób. Formalnie Biuro Polityczne było wybierane podczas zjazdów partii, w praktyce jego skład personalny ulegał istotnym zmianom w czasie dramatycznych posiedzeń plenarnych KC między zjazdami – zwykle w chwilach kryzysów politycznych.

Cenzura – przez cały okres władzy komunistycznej, a nawet w początkach III Rzeczypospolitej (1944–1990), istniała w Polsce cenzura prewencyjna. Przed publikacją musiały być zaakceptowane nie tylko książki i artykuły, ale do lat siedemdziesiątych także bilety tramwajowe, paragony sklepowe i wszelkie druki administracyjne. Kontrolowano również – przed wprowadzeniem na ekrany – wszystkie filmy i programy telewizyjne, a koncerty i spektakle teatralne nie mogły się różnić od zaakceptowanego przez cenzora szczegółowego scenariusza. Samo istnienie cenzury (oficjalnie – Główny Urząd Kontroli Publikacji, Prasy i Widowisk) było ukrywane przed społeczeństwem, ponieważ jej ingerencji nie wolno było w żaden sposób zaznaczać.

Demokracja (grec. *demos* – lud, *kratein* – władza) – rodzaj rządów, w których władza należy do ogółu obywateli danego państwa. Najwyższe władze pochodzą z wolnych wyborów, w których udział biorą wszyscy pełnoletni i posiadający prawa obywatelskie mieszkańcy. W nowoczesnych systemach demokratycznych zachowany jest trójpodział władzy – na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, a obywatele cieszą się daleko posuniętymi swobodami.

„Demokracja socjalistyczna” – propagandowe określenie systemu politycznego w Polsce po drugiej wojnie światowej. Przymiotnik „socjalistyczna” – choć nie precyzowano tego otwarcie – miał charakter ograniczający i minimalizujący. Była to więc jak gdyby demokracja niepełna, tylko dla tych, którzy akceptowali socjalistyczny charakter państwa. W jednym z popularnych dowcipów żartowano, że demokracja socjalistyczna tym się różni od demokracji, czym krzesło elektryczne od zwykłego krzesła. Trwałą cechą demokracji socjalistycznej był brak wolności obywatelskich i systematyczne fałszowanie wyników wszelkich wyborów politycznych.

Drugi obieg – popularne określenie niezależnego ruchu wydawniczego, jaki narodził się w Polsce jesienią 1976 r. Środowiska opozycyjne przełamały wydawniczy monopol państwa i zaczęły publikować poza zasięgiem cenzury czasopisma oraz książki. Początkowo teksty przepisywano przez kalkę na maszynach do pisania, później „drukowano” za pomocą powielaczy, niejednokrotnie w setkach, a czasem nawet tysiącach egzemplarzy. Szczególną sławę zdobyła wywodząca się ze środowiska Komitetu Obrony Robotników Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA – do sierpnia 1980 r. opublikowała ona ponad sto książek, między innymi *Błaszany Bębenek* Güntera Grassa, *Miazgę* Jerzego Andrzejewskiego, *Małą Apokalipsę* Tadeusza Konwickiego czy *Mistrza i Małgorzatę* Michała Bułhakowa.

Gospodarka planowa (nakazowo-rozdzielcza) – model zarządzania gospodarką charakterystyczny dla państwa socjalistycznego, w którym jedynym lub dominującym pracodawcą jest państwo. W Polsce taki model istniał po 1947 r. Jego realizatorzy nie tylko przygotowywali plany wieloletnie (pięcioletki, sześciolatki), ale także szczegółowo określali wysokość produkcji oraz charakter asortymentu w danym roku. Urzędnicy państwowi ustalali też wszystkie ceny hurtowe i detaliczne.

Gospodarka rynkowa – system gospodarczy, w którym decyzje dotyczące wielkości i rodzaju produkcji podejmowane są przez niezależne podmioty gospodarcze. Decyzje te uzależnione są od płynących z rynku informacji na temat cen dóbr i usług, płac, stóp procentowych, kursów papierów wartościowych i walut. Podstawą gospodarki rynkowej jest prywatna własność środków produkcji, jej cechy główne to otwartość oraz swobodny przepływ kapitału, towarów i usług.

Komitet Obrony Robotników (KOR) – we wrześniu 1976 r. czterestu przedstawicieli środowisk niezależnych, które organizowały pomoc dla represjonowanych uczestników protestów Czerwca '76,

podpisało Apel do społeczeństwa i władz PRL i utworzyło KOR. Stawiał on sobie za cel udzielanie poszkodowanym robotnikom pomocy medycznej, prawnej i materialnej i doprowadzenie do uwolnienia wszystkich aresztowanych za udział w wydarzeniach czerwcowych. KOR działał jawnie (w drugim obiegu publikowano nazwiska, adresy i telefony jego członków), choć przez cały czas uznawany był przez władze za organizację nielegalną. Obok kilkudziesięciu osób, których nazwiska były szerzej znane, z Komitetem anonimowo współpracowało ponad stu, głównie młodych ludzi. We wrześniu 1977 r., po zwolnieniu z więzień ostatnich uczestników wydarzeń czerwcowych, KOR został przez kształcony w Komitet Samoobrony Społecznej „KOR”.

Komunizm – system polityczny, który nigdzie i nigdy nie został jeszcze stworzony. Etapem pośrednim na drodze do komunizmu, którego cechami podstawowymi miało być pełne zaspokojenie wszelkich potrzeb ludzi oraz wyłącznie państwowa własność środków produkcji, miał być socjalizm. Potocznie mianem komunizmu często określa się system polityczny powstały w Rosji po rewolucji październikowej 1917 r., a w wyniku drugiej wojny światowej - za sprawą Armii Czerwonej - narzucony krajom Europy Środkowo-Wschodniej.

„**Nieznani sprawcy**” – eufemizm odnoszący się w latach PRL do sprawców zbrodni popełnianych lub inspirowanych przez komunistyczny aparat represji. Używany w propagandzie władz, ale też – w ironicznym kontekście – przez zwykłych Polaków

„**Przerwy w pracy**” – jedną z podstawowych cech języka propagandy w PRL było pomniejszanie znaczenia zjawisk, faktów i wydarzeń niekorzystnych z punktu widzenia rządzących. Realizacji tego zadania służyło między innymi wyszukiwanie specjalnych określeń. I tak na przykład w środkach masowego przekazu najczęściej nie używano ogólnie zrozumiałego słowa „strajk”, lecz posługiwano się nieprecyzyjnym określeniem „przerwy w pracy”. Nie precyzowano przy tym, jakie były tych „przerw” przyczyny, czas trwania i zasięg.

System kartkowy (asygnaty, bony, talony) – jedną z najbardziej dokuczliwych dla społeczeństwa cech realnego socjalizmu był permanentny brak lub niedostatek artykułów pierwszej potrzeby. O ile było to zrozumiałe w drugiej połowie lat czterdziestych w kraju zniszczonym przez wojnę i okupację, o tyle w latach późniejszych trudno było znaleźć racjonalne wytłumaczenie takiej sytuacji. Władze dążyły do rozwiązania tego problemu w dwojaki sposób. Po pierwsze, dbały przede wszystkim o osoby związane z szeroko rozumianym obozem władzy: aparat partyjny i administracyjny, funkcjonariuszy służb bezpieczeństwa, kadry kierownicze ludowego Wojska Polskiego, pracowników „frontu ideologicznego” (dziennikarze, naukowcy, artyści, literaci itd.). Dla nich - zwłaszcza w latach siedemdziesiątych - istniały przydziały (asygnaty, bony, talony) na rozmaite artykuły, których brakowało na rynku. Przykładowo w połowie lat siedemdziesiątych samochód Fiat 126p kupowany na talon (przydzielany przez premiera, ministra, wojewodę, dyrektora zjednoczenia czy inną osobę piastującą kierownicze stanowisko) kosztował 69 tys. zł, podczas gdy za to samo auto kupowane na giełdzie trzeba było zapłacić ponad 120 tys. zł. Zrozumiałe jest więc, że taki system sprzedaży wiązał ściśle część inteligencji technicznej, lekarzy, naukowców i ludzi świata sportu, kultury i sztuki z władzą. Po drugie, poprzez system kartkowy władze starały się zapewnić wszystkim obywatelom dostęp (limitowany) do podstawowych artykułów. Rozbudowany system kartkowy istniał w Polsce w pierwszych latach po wojnie, przejściowo w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych i nieprzerwanie w latach 1976–1989.

„**Ścieżki zdrowia**” – wielu zatrzymanych uczestników robotniczych protestów Czerwca '76 musiało przechodzić przez szpalery ustawionych twarzami do siebie milicjantów, którzy przechodzącą osobę okładali pałkami. Iść trzeba było powoli, by każdy z funkcjonariuszy zdążył uderzyć. Niektóre osoby przepuszczano przez „ścieżki zdrowia” kilkakrotnie. Tą bestialską metodą funkcjonariusze milicji i Służby Bezpieczeństwa posługiwali się już w czerwcu 1956 r. w Poznaniu oraz w grudniu 1970 r. na Wybrzeżu.

Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej (ZOMO) – oddziały milicji powołane w grudniu 1956 r. przez premiera Józefa Cyrankiewicza. Od pierwszego miejsca skoszarowania potocznie nazywano je Golędzinowem. Zadaniem tych formacji było zabezpieczanie porządku publicznego na imprezach masowych, podczas klęsk żywiołowych czy katastrof. W rzeczywistości brały udział w tłumieniu strajków i demonstracji, odznaczając się przy tym brutalnością i bezwzględnością oraz dopuszczając się licznych przestępstw. Rozwiązane zostały zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych we wrześniu 1989 r., w ich miejsce powołano policyjne oddziały prewencji.